

Kabán Annamária

Versépítő intertextualitás

József Attila-maszkok Kovács András Ferenc-költeményekben*

„A vers egyetemes, nyelvhez kötött emberi megnyilatkozás, és mint ilyen, a nyelvi közösségek életében kitértetett szerepet játszik. Éppen ezért állandó és változó sajátságainak a vizsgálata nem tekinthet el sem nyelvi meghatározottságtól, sem pedig az adott nyelvhasználói közösségben betöltött szerepétől.

[...] A magyar nyelv lehetőségeit érvényesítő versformák folyamatként felfogható állandóságát [...] a változások kétirányúsága biztosítja. Az állandóság és változás egyidejűségében pedig az egység sokféleségét érzékelhetjük. Ha tehát érvényes »Nyelvében él...« kezdetű szólásunk, nem vitatható el a szólás »Versében él...« kezdetű változatának igazságtartalma sem.”

(Mózes Huba: A kötöttség körei)

1. Az intertextualitás – különösen a modern és posztmodern alkotásokban – fontos szövegalkotó szerepet tölt be. Azáltal, hogy a művek egy, vagy akár több szövegre játszanak rá, azokból vesznek át rövidebb-hosszabb szövegrészeket, akár egész versszerkezetet meghatározó szövegépítő formát, nyitottá válnak az irodalmi hagyomány beszédmódjára, lehetőséget teremtve különböző szövegek és formák együttolvására. Az intertextualitás ily módon a dinamikus jelentésképzés meghatározójává válik.

Az alábbiakban Kovács András Ferenc-költemények intertextualitását fogom vallatónak.¹

2. Kovács András Ferenc több verse József Attila-költeményre/költeményekre játszik rá, azokból vesz át, hasonít magáévá hosszabb-rövidebb szövegrészeket. Egyik legismertebb ilyen költeménye a *Bírálóimhoz. Születésnapomra. Plágium!* című, amelynek hármas címe jelzi, hogy nem egyszerű születésnap köszöntőnek szánja, hanem bírálóhoz intézi védőbeszédül, mellesleg saját születésnapja alkalmával, és ő maga nevezi művét plágiumnak, mintegy átvállalva a róla szóló ítélet megfogalmazását. A vers második címeleme – *Születésnapomra* – József Attila jól ismert költeményének nemcsak a címét idézi, de átveszi a versformát is, amelyet József Attila maga is talán egy francia költőelődtől kölcsönöz.²

* Mózes Huba 70. születésnapjára.

1 Kulcsár Szabó Ernő szerint „kortárs költőink közül egyetlen egyet sem tudnánk megnevezni, aki a [...] magyar (és európai) versformák olyan gazdagságát állította volna a közlés szolgálatába, mint éppen Kovács András Ferenc”. (Kulcsár Szabó 1994: 170–71.)

2 Tverdota György József Attila *Születésnapomra* című versének elemzésében hivatkozik Szabolcsi Miklós azon megállapítására, miszerint a vers közvetlen előzménye Jean Richepin *Koldusének* című kötetének *Chanson des Cloches de Baptême* című verse lenne. Emellett Tverdota a József Attila-vers egész sor más intertextuális utalására is kitér. (Tverdota 2005: 314.)

A vers pikantériája tehát az, hogy támadóinak, akik épp azzal vádolják, hogy mások álarcá mögé bújjik, Kovács András Ferenc egy József Attila-versformát utánzó költeménnyel válaszol.³ Védőügyvéd módjára behelyezkedik bírálói gondolatvilágába, és belülről bomlasztja azt.

A művet plágiumnak minősítő cím maga is provokatív. Van benne egyfajta kihívás: ide figyeljete, plágium a vers, vagyis hát ti ezt nevezitek plágiumnak, holott másról van szó! A mű iskolapéldája annak, ahogyan az intertextuális átvételek valami egészen mássá alakulnak egy újabb alkotásban. Kovács András Ferenc úgy ölti magára József Attila maszkját, hogy közben ez a maszk teljesen Kovács András Ferencé alakul. A művészet épp abban rejlik, hogy nem a költő bújjik a maszk mögé, hanem a fokozatosan átalakuló maszk kerül a költő arca mögé.

Az első sor szinte szóról szóra azonos a József Attila-vers első sorával: *Harminckét éves lettem én* – hangzik József Attila versében, *Harmincnégy éves lettem én* – olvassuk Kovács András Ferencnél. Az idő múlását regisztráló, tényszerű megállapítással rögzített születésnap mindkét költeményben alkalom a számvetésre. József Attila saját magának szánja nem túl jelentős anyagi értéket képviselő születésnap meglepetésnek, csecsebecsének a verset, amelyben játékos formában ugyan, mégis komoly elégtételt vesz egykori egyetemi sérelméért, hiszen bár középiskolai oktató nem lehetett, ő ennél sokkal többet ért el, versei nagy lélekszámú közösség eszméltetőivé lehettek.

Kovács András Ferenc József Attila versére játszik rá, azzal felel:

*Harmincnégy éves lettem én:
nem bódít versen vett remény,
se bű,
se báj.*

A tagadó-, illetőleg tiltószavak sorjázása, a *bűbáj* összetett szónak rímhívóra és rímválaszra történő, sajátos rímfajta, konzonáncszerűséget létrehozó, játékos szétválasztása tanúsítja, hogy ő nem hisz a vers sérelmeket enyhítő, kábulatba „mentő” erejében, nem csecsebecsét akar látni a versben, amely elbűvöli, elbájolja olvasóját. A gondolatot tovább szöve a verset keretező zárószakaszban nem kevesebbet állít majd, mint hogy nem bízik a vers megváltó erejében sem.

Kovács András Ferenc magasabb hatalmat idéz, amikor verseket gerjesztő, azok alapjául szolgáló életéről ad számot. Egyfajta életvallomás, lelki önvizsgálat következik:

*A mennybolt menten rámborul:
nem éltem jól, sem jámborul,
csupán
bután.*

A költő tudja, hogy az élet, a lét értékfokmérője az áldozatvállalás, az élet nehézségeinek felvállalása, ezek versbeli felmutatása, megjelenítése az alkotómunka kínjai közepette

³ A *Születésnapomra* című József Attila-vers formája máig több költőt is megihletett. Csak néhányat sorolnék itt fel közülük: Balla Zsófia: *Az élő forma*, Székely Dezső: [*Születésnapomra*]. (J. A. *Születésnapomra* című versének ikerdarabja), Szócs Géza: *Születésnapomra*, Tóth Krisztina: *Porhó*. Fenyő D. György tanulmányában felfedi azokat az intertextuális kötődéseket, amelyek ezeket a verseket a József Attila-vershez kapcsolják, és megállapítja, hogy „az egyszerű forma, amit József Attila itt megalkott, mára a magyar költészet egyik lehetséges versformájává vált”. (Fenyő D. 2005: 68.)

is. Ez adhat csak fényt az ember életének. Erről a lelki fényről, lelki fényűzésről nem szabad lemondania. Büszke öntudattal vállalja is ennek tulajdonlását:

*Mint kínon égő ékezet,
lobog világom: létezek!
Enyém
e fény!*

Az ékezet itt természetesen ékességet is jelent, amely utal a József Attila-versben szereplő csecsebecsére, csakhogy míg a csecsebecse csekély értékű, talmi, emennek aranyfedezete a szenvedés, amelynek szülötte. A lélek lobogása a költő létmódja. A két rövid sorba tördelt felkiáltó mondat erős nyomatékú fókusszal indít, s hangsúlyos voltát a tiszta rím erősíti. Ez a főmondat a vers kulcsmondata, fókuszmondata, amely bevilágítja az egész költeményt. Olyan, mint Munkácsy festményein a fehér folt, amely fölragyogtatja az egész művet. Ez a fény az élet teljességét, ékességét jelenti, ha tetszik, az alkotóművész életének teljességét, amelyet nem lehet tőle elvenni, és amelyhez nincs mit hozzátenni. És jelenti azt a gazdag örökséget is, amely műveiben intertextuálisan jelen van, és műveiből tovább sugárzik az olvasók felé. E felkiáltó mondatba zárt közlés után szinte eltölpül, jelentőségét veszti mindaz, amit a bírálók a költő ellenében megfogalmaznak, és aminek ő maga is hangot ad a következő versszakokban:

*Hallom: vagyok, mert nem vagyok,
hisz bennem nem rág, nem ragyog
serény
erény...*

*Azt mondják, arcom régi maszk:
miért is vágok én grimaszt,
ha kell,
ha nem?*

A bíráló szavakat idéző mondat vezeti be: *hallom*, illetőleg *azt mondják*. A költő idézi bírálói logikátlan megjegyzéseit, akik tagadják létét, mert eltűnik, úgymond, a maszkok mögött. Pedig, ha nem volna, nem is lehetne róla beszélni. Azt mondják, arca régi maszk, azaz a költő a magyar és a világirodalom nagyjait imitálja. Holott ez nem jelent szolgálai utánzást, hiszen párbeszédet folytat, vitázik is velük, és így hasonítja őket magához.

Bírálói csak a maszkot vélik érzékelni, a mögötte fölcskillanó fényt felfogni nem képesek. Finom iróniával jegyzi meg a költő: ezért kell neki helyettük is vidámnak lennie, bár viszolygásuk egymástól talán kölcsönös.

*Divatbölcs egy sem érti tán:
helyettök lettem én vidám
iszony.
Bizony.*

A versszakot záró, az előző rövid sorral rímet alkotó, erősen hangsúlyos helyzetű, egyetlen szónyi mondat a magabiztos öntudat kifejezője.

Ha a költő az első versszakban a vers bővülő szerepét utasította el, a zárószakaszban egyenesen kétségbe vonja a vers és mindenféle bűbáj szerepét gondjai könnyítésében, megoldásában – a megváltásban:

*Magamnak túl nehéz terű
vagyok – nem vált meg vers, se bű,
se báj.
Sebaj!*

A verszáró *Sebaj!* variációs hangismétlése nemcsak az első versszakból átvett, játékos rímre, hanem a kétkedés/tagadás lakonikus megfogalmazására is rádupláz, egyetlen szóba összevonva egy másik ismert József Attila-vers *No de hát ne búsuljatok* sorát. A *Sebaj!* exklamációhoz a hetykeségen túlmutató, fölényes legyintés gesztusát társíthatnók, ha a lényegyet illetően nem a magasabb hatalom második strófabeli megidézésére utalna vissza.

3. Néhány Kovács András Ferenc-vers címében is szerepelteti József Attila nevét. Ilyen például a *József Attila haja lángol!* A cím természetfeletti mozzanatra utal, hiszen a lángoló haj a költőt égi tüneményhez teszi hasonlatossá. A vers alcíme – *Mellékes dal* – pedig az *Óda Mellékdalát* idézi módosult formában.

A vers első két szava szó szerinti idézet a *Mellékdal*ból: *Visz a vonat* – hangzik mindkét verskezdet. De a *Mellékdal*-beli folytatás, a jól ismert *megyek utánad*, Kovács András Ferencnél átalakul:

*Visz a vonat: gyorsvonatélet.
Átszállóhely: sorsom, a lélek...
Átszáll rajtam: elmegy halálnak.
Talán ma még meg is találnak.*

A *visz a vonat* itt metaforikus jelentésűvé tágul. A *gyorsvonatélet* és az *átszállóhely* mozzanatai révén immár a költő végső utazásaként értelmezhető. A *Mellékdal*ban a József Attilával azonosítható lírai én indulna/sietne kedvese után, a Kovács András Ferenc-versben viszont a vonat ragadja el/taszítja halálba József Attilát. Akár olybá is vehetnénk, mintha a verset, immár megváltozott létkörülmények között, maga József Attila, s nem a József Attila álarcát magára öltő Kovács András Ferenc írná újra.

A szakasz zárósora is szinte szóról szóra ismétli a *Mellékdal* második sorát: *Talán ma még meg is talállak* – hangzik a *Mellékdal*ban, *Talán ma még meg is találnak* – hangzik a Kovács András Ferenc-versben. Csak az igei személyrag módosul tehát; József Attilánál egyes szám második személyre, míg Kovács András Ferencnél egyes szám első személyre utal a ragozás. A *Mellékdal*ban József Attila reméli, hogy megtalálja kedvesét⁴, az újraírt műben pedig a József Attilával azonosuló lírai én azt, hogy versei révén József Attilával együtt őt magát is megtalálják.

A második szakasz a *Mellékdal* harmadik sorát parafrazeálja:

4 Tverdota György jegyzi meg az *Ódáról* szóló elemzésében a *Mellékdal*ról: „[...] egy mozgó vonat utasfülkéje képezi az alany beszédhelyzetét. Térben és időben távolodunk az élmény helyszínétől, de közeledünk az időközben elutazott kedveshez [...] A mellékdal helye mozgásban van, a hőst a vitetés helyzetében mutatja be, de a külvilág látványra, a vonatablakból szemlélhető futó táj egy pillanatra sem tűnik föl.” (Tverdota 2005: 140.)

*Talán kihűl a mozdony könnye,
De mintha hozzád könyörögne...
Jól jönne most: bocsánat, pár szó...
Mi csattog ott: Kocsárd vagy Szárszó?*

Azt a lelkiállapotot érzékelteti, amely ehhez a helyzethez vezetett. Néhány jó szó, minthogy elmaradt, nem késleltethette a tragédiát, amelyre a szakaszáró sor hangutánzó szava utal. A *Kocsárd vagy Szárszó?* kérdésben rejlő bizonytalanság két fiatalon elhunyt költő, Dsida Jenő és József Attila életének fontos helyszínét emeli be a vers világába, mintegy jelezve, hogy akár kölcsönösen behelyettesíthetők egymással. Valójában mindkét költő ugyanazt a nagycsütörtöki élményt élte/élhette át: a meg nem értettséget, amelyet szűkebb és tágabb környezetétől megtapasztalt. Nem véletlen tehát, hogy Kovács András Ferenc épp Kocsárdot említi, azt a Kocsárdot, amelynek vasúti váróterméről Dsida *Nagycsütörtök* című versében írja: szeretett volna ott „*néhány / szót váltani jó, meghitt emberekkel, / de nyirkos éj volt és hideg sötét volt. / Péter aludt, János aludt, Jakab / aludt, Máté aludt és mind aludtak...*”

A Kovács András Ferenc-vers harmadik szakasza egyfajta számvetéssel indul:

*Hűségés önzést árván túrtam:
Hajam loboghat márvány úrben...
Lángol szemembe hulló tincsem:
Víz a vonat. Hozzád visz, kincsem.*

A szakasz végén más jelentés-összefüggésben visszatérő versnyitó mondat: *visz a vonat*, keretbe zárja az első három versszakot, jelezve, hogy ezek szorosabban összetartoznak. Jelzi ezt a soralapú aranymetszés is, amely a tizenkét sornyi első három versszakot választja el a következő nyolcsoros szakasztól.

A vers negyedik strofájában megbomlik a kiegyenlített terjedelmű négysoros szakaszok rendje, a szakasz ez alkalommal nyolc, váltakozó hosszúságú sorból épül. Két-két kilenc szótagos sort két-két rövidebb, együttesen nyolc-nyolc szótagos sor követ. Ez a formai váltás jelzi, hogy a vers első három szakaszához képest a negyedik olyanszerű szerepet tölt be, mint az *Óda* esetében a *Mellékdal*. Ebben a strofában Kovács András Ferenc másik két József Attila-versre játszik rá, azokkal teremt intertextuális kapcsolatot. Az *Eszmélet* szavait építi szójátékszerűen a szakasz nyitó sorába:

*Sebed a világ – ég, hevül
s te lelkedet érzed, a lázat.*

– hangzik az *Eszmélet*ben.

Sebhed a világ: égess, perzselj!

– nyitja a negyedik szakaszt Kovács András Ferenc. Az *Eszmélet* soraiban József Attila a szenvedésnek és okának a tudatosításával annak mintegy messianisztikus magára vételeiről is vall. Kovács András Ferenc szótörzítással viszi tovább a gondolatot. A *sebhed* szó, amely a *heged* ellentétéként a világ élő sebként lüktető voltát emeli ki, a szenvedés messianisztikus vállalására immár József Attila sorsának idézésével is sarkall. Hiszen aligha volna jó, ha az értékörzés/értékteremtés a közönynek esne áldozatul.

*A vers befogad, mint a persely –
Mert nem kell.
Mily sajnálatos...*

E három sor egy másik József Attila-versnek, az *Íme, hát megleltem hazámat...* kezdetűnek a sorait idézi, változott formában és szövegösszefüggésben:

*E föld befogad, mint a persely.
Mert nem kell (mily sajnálatos!)*

A két sorba tördelt és két önálló mondattá formált József Attila-szövegrészlet: „*Mert nem kell. / Mily sajnálatos...*”, hangsúlyozza, hogy a tényleges értékekre, legalábbis pillanatnyilag, nincs kereslet. A vers mégis egyfajta biztatással/bizakodással zárul:

*Mint kétség megfeszült reményben:
Én állok minden fülke-fényben...
És égeten
Élek... hallgatok.*

Az *Eszmélet* zárósoraira játszik rá:⁵

*s én állok minden fülke-fényben,
én könyöklök és hallgatok.*

Az „*én állok minden fülke-fényben*” sor szó szerinti megismétlése az *Eszmélet*-beli szövegkörnyezet – „*Így iramlanak örök éjben / kivilágított nappalok*” – konnotációt is megidézi⁶, de a Kovács András Ferenc-vers nem ennek, hanem elsősorban belső kontextuális összefüggéseinek köszönhetően válik gazdagabb jelentésvonzatúvá. A változás az *én könyöklök* és az *égeten élek* szavakban érhető tetten. A költő passzív jelenlétét megfogalmazó *én könyöklökkel* szemben Kovács András Ferenc versében az *égeten élek*, paradox módon, a jelen nem lévő költő élénk aktivitását, a műveiben továbbélő szellemiséget idézi. A mind a verscímre, mind a szövegelőzményre visszautaló szókapcsolat nemcsak a versszöveg belső kohézióját teremti meg, hanem azt az intertextuális kapcsolódást is erősíti, amely a verset az *Eszmélet* fentebb már citált soraihoz köti: „*Sebed a világ – ég, hevül.*”

4. A *J. A. szonettje* című vers monogramja József Attila nevét rejtí magában. A címben szereplő szonett szó pedig József Attila *Emberek* című szonettjével teremt intertextuális kapcsolatot. A vers, akárcsak előzménye, 10–11 szótagos sorokból épülő petrarcai szonett. József Attila szonettjének Kovács András Ferenc csupán „*A dallam nem változtat szövegén*” sorát emeli be szó szerint a második kvartett utolsó sorába⁷, és a *jövevény*, illetőleg *szöve-*

5 Nem véletlen az *Eszmélet* 12. részének intertextuális beidézése, hiszen a mozgó vonat konnotációját hozza magával: „*Vasútnál lakom. Erre sok / vonat jön-megy és el-elnézem, / hogy' szállnak fényes ablakok / a lengedező szösz-sötétben. / Így iramlanak örök éjben / kivilágított nappalok / s én állok minden fülke-fényben, / én könyöklök és hallgatok.*”

6 Tverdota jegyzi meg az *Eszméletről* szóló kötetnyi elemzésében, hogy „*a tiszta időbeliség a lényeges, ahogy a kivilágított nappalok sora, köztük és körülöttük az éjszakák sötétjével követi egymást, gyors iramban.*” (Tverdota 2004: 259.)

7 A verset Kovács András Ferenc az *Alföld* 1992-es felhívására írta. A felhívás olyan szonett megírására invitált, amelybe József Attila *Emberek* című szonettjének egyetlen sorát – „*A dallam nem változtat szövegén*” – idézetként vagy torzított formában építik be. A felhívásra beérkezett tizenkilenc szonettet a folyóirat 1992. áprilisi számában jelentették meg. Ilyen értelemben tehát Kovács András Ferenc a verset egy költői játék résztvevőjeként írta. „*A »pályaművek«* – jegyzi meg Nagy Márta – *elsősorban a programszerűen tematizált (irodalmi) hagyomány miatt érdemelnek figyelmet. Ez a költői játék ugyanis*

vény két rímhívó szavát az első kvartett negyedik, illetőleg a második kvartett első sorába. Mindösszesen tehát egy sort és két szót vesz át a József Attila-sonettből, és ez a néhány szó kínál lehetőséget a szerzőnek arra, hogy egészen más szövegösszefüggésbe ágyazva a posztmodern líra poétikai sajátosságainak összefoglalását és egyben bírálatát is megfogalmazza.

A verskezdet egy másik József Attila-verssel, a *Favágóval* teremt kapcsolatot, annak soraira játszik rá:

*Gallyát töröm csak, mert a töve vén:
nem dönthető a korhadt líra fája –
vak föld alá nő visszás koronája,
s a szó a szájban senki: jövevény.*

A jól ismert „*tövit töröm s a gallya jut*” József Attila-sorral felel Kovács András Ferenc. Átvitt értelemben a líra fájáról szól a vers, a növénymetafora a lírának, a líra történetének messzi hagyományokba nyúló voltát emeli ki, egyben élő organikus fejlődését is szemléltetve. Oly messzi múltban gyökerezik a líra fája, hogy a tövéhez talán el sem érhet a mai költő, csupán a gallyából szedegethet. Utal ez a modern és a posztmodern versszövegek intertextuális kapcsolataira, arra, hogy a líra fájának gallyaiból építi a költő saját szövegét. A „*nem dönthető a korhadt líra fája*” a József Attila-i „*döntsd a tőkét, ne siránkozz*” – adott összefüggésben értelmetlen – nekibuzdulását hártja el. A „*vak föld alá nő visszás koronája*” pedig a továbbélés lehetőségét hiteti a visszaszorítottság, a semmibevétel körülményei között is. Mégpedig annak ellenére, hogy a József Attila-i „*Családunkban a jó a jövevény*”-hez képest a *szó a szájban senki: jövevény*” mintha befejezettebb történetet jelölne.

A második kvartett a *jövevény*, illetve a *szövevény* rímhívóra válaszolva szó szerint idézi József Attila második kvartettjének utolsó sorát:

*Megköt, felold a vándor szövevény –
hű mindenségben szétfutó gyökérzet
göröngyeként ha pörgök, hörgök, érzek:
a dallam nem változtat szövegén.*

A kvartett első sora József Attila második kvartettje első sorával felel: „*Kibomlik végül minden szövevény*” – olvassuk József Attilánál, „*Megköt, felold a vándor szövevény*” – írja Kovács András Ferenc. A vándorszövegek, amelyek intertextuálisan kapcsolódnak egyik szövegből a másikba, egyrészt megkötik/megköthetik, másrészt viszont feloldják az illető művet a lírai alkotások sorában, a világméretű lírai szövegben. A „*mindenségben szétfutó gyökérzet*” annak a klasszikus lírai hagyománynak az egyetemességét idézi, amely későbbi alkotások eredője lehet. De a közös gyökérből kihajtó új művek, természetesen, egyéni érzések közvetítőivé válnak.

Az első tercett váltással indít:

*De van szöveg, mely falsít dallamán –
őszintébb volna ölni vagy rabolni...
S a lélek dúdol: kába, gyatra holmi.*

mesterségesen idézte elő azt a jelenséget, ami a modern magyar (és világ-)irodalomban természetes módon (is) működik.” (Nagy 2003: 290.)

A „*dallam nem változtat szövegén*”, de a szöveg torzíthatja a dallamot – fogalmaz Kovács András Ferenc, ugyanis az új alkotásokban a szöveg ilyen vagy amolyan természetű hiteltelensége a dallam megbomlását idézheti elő. Ezt a művészet ellen elkövetett olyan merényletnek tartja, amelynél a legsúlyosabb büntetés is elfogadhatóbb. A lélek, természetesen, a méltatlanságon, a méltánytalanságon is képes felülemelkedni.

Váltással indul a szonett második tercettje is:

*De mindezt mintha másról hallanám:
nem a valót, csak annak én-imázsát,
mint földöntúli lombok roppanását.*

Arany János *Vojtina Ars poeticájának* két sorát – „*Nem a való hát: annak égi mása / Lesz, amitől függ az ének varázsa*” – fordítja ellentétébe Kovács András Ferenc. Az Arany János-i égi más helyett az arra rímelő *én-imázs* a transzcendensre érzéketlen, azzal mit sem törődő, csupán az *én-kép* alakításában érdekelt jelenről szól ironikusan. Arról a jelenről, amelynek „*én-imázs*”-építése akár az Arany János-i hagyomány felszámolását is jelentheti. A „*mint földöntúli lombok roppanását*” sor viszont a transzcendens egocentrikus felszámolásának mozzanatokban megragadható folyamatát érzékelteti, ezáltal mintegy visszavonva a „*vak föld alá nő visszás koronája*” sorból korábban kiolvashatónak sejtett biztatást is.

Lehetetlen figyelmen kívül hagyni azonban, hogy a „*nem a valót, csak annak én-imázsát*” sor implicite József Attila *Ars poeticájára* (a vers fogantatásának körülményeiről l. Mózes 1994)⁸ is alludál. Mégpedig úgy, hogy a költő, miközben a „*Nem volna szép, ha égre kelne*” állítás „*költői realizmus*”-ával vitázik, aközben a „*Még nem nagy az ember. / De képzelet, hát szertelen*” szentenciába foglalt minősítéssel vélhetően egyetértene – ha a *szertelenség* pragmatikája az eltelt évtizedek során gyökeresen meg nem változott volna.

5. Összegzésként megállapítható tehát, hogy az elemzett versekben az intertextualitás olyan szövegalakzatként működik, amely nem egyazon szövegen belül, hanem egyszerre több szöveg között teremt sokrétű összefüggést, és ez oszcillálást idéz elő a Kovács András Ferenc-versszövegek és azon József Attila-, valamint más versszövegek között, amelyekhez a Kovács András Ferenc-versek szövegvilága kapcsolódik. Miközben a költő tovább élte műveket, át is alakítja őket valami egészen mássá, és ez a *valami az is, meg más is* játék kölcsönöz sajátos feszültséget verseinek. Kulcsár Szabó Ernő szavait idézve: „*Kovács versei nem úgy juttatják szóhoz a magyar líra nagyon is gazdag, nagyon is sokrétű történeti hagyományát, mint azt a posztmodern költők többsége teszi. Nem, mert nála ez a hagyomány – Janus Pannoniustól Petriig – nem készletként viselkedik, hanem az időbeli létmódból következő dialogikus változások, jelentésmódosulások és horizontmozgások kulturális világaként.*” (Kulcsár Szabó 1994: 184.)

8 A szerző a József Attila-művek 1955. évi kritikai kiadása II. kötetének jegyzeteit egészíti ki fontos adatokkal.

Irodalom

- Fenyő D. György 2005. *Egy különleges versforma mint költői hagyomány.* (József Attila Születésnapomra című versének utótörténete). Új Forrás, XXXVII. évf., 8. sz. (okt.), 64–83.
- Kulcsár Szabó Ernő 1994. *Az új kritika dilemmái. Az irodalomértés helyzete az ezredvégen.* Balassi Kiadó, Budapest
- Mózes Huba 1994. *Az Ars poetica előzményeihez.* In: Mózes Huba: *A fejedelemasszony portréjához.* Balassi Kiadó, Budapest, 38–43.
- Mózes Huba 2006. *A kötöttség körei. Állandóság és változás egyidejűsége a versben.* Koinónia Kiadó, Kolozsvár
- Nagy Márta 2003. *„Hallottátok, hogy megmondattok a régieknek...”* (Baka István: Egy József Attila-sorra). *Irodalomtörténet*, LXXXIV. évf., 2. sz., 290–304.
- Tverdota György 2004. *Tizenkét vers. József Attila Esmélet ciklusának elemzése.* Gondolat Kiadó, Budapest
- Tverdota György 2005. *Határolt végtelenség. József Attila-versek elemzése.* Osiris Kiadó, Budapest